

³ „Monika Piątkowska, łącząc temperament detektywa z wnikliwością psychologa, przeprowadza drobiazgowo śledztwo i tworzy pełnowymiarowy portret pisarza genialnego i niedocenianego przez współczesnych, prześladowanego przez liczne manie, otoczonego kobietami i owładniętego szaleńczą zazdrością o sławę Sienkiewicza”.

⁴ J. Bachórz, *Sienkiewicz – Orzeszkowa – Prus: spotkanie u szczytu twórczości*, w: „*Lalka*” i inne. *Studia w stulecie polskiej powieści realistycznej*, pod red. J. Bachórze i M. Głowińskiego, Warszawa 1992, s. 9.

⁵ B. Prus, *Lalka*, t. 1, oprac. J. Bachórz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 18.

⁶ J. Kulczycka-Saloni, op. cit., s. 143–144.

⁷ Ibidem, s. 40.

⁸ J. Bachórz, op. cit., s. 27.

⁹ E. Orzeszkowa, *Listy zebrane*, t. 4, Wrocław 1958, s. 121; cyt. za: J. Bachórz, op. cit., s. 19.

¹⁰ Trzeba zauważyć, że cytowane w ten sposób są jedynie dzieła Bolesława Prusa lub jego prywatne zapiski.

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
kontakt: magraj1201@wp.pl, alitulnowska@gmail.com

Sztuka Edycji 2/2017

ISSN 2084-7963 (print)

ISSN 2391-7903 (online)

s. 172–174

Magdalena Rajewska,

Alicja Tutnowska

„Filozofia przypisów” – ogólnopolska konferencja naukowa

„Filozofia przypisów” to kolejna ogólnopolska konferencja naukowa zorganizowana przez Zakład Tekstologii i Edytorstwa Dzieł Literackich oraz Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Wydarzenie to odbyło się 18–19 maja 2017 roku w słynnej sali im. Ludwika Kolankowskiego w Collegium Maius. Wystąpienia zostały podzielone na sześć sesji, a obradom towarzyszyły owocne dyskusje.

W tym roku wykład inauguracyjny wygłosił Prodziekan ds. Organizacji i Rozwoju – Adam Kola. Następnym prelegentem był Mirosław Strzyżewski (UMK), który przedstawił

własne spostrzeżenia na temat teorii przypisów w edytorstwie dzieł literackich. Zwrócił również uwagę na istotną rolę tekstu w procesie ich tworzenia, nawiązując przy tym do typologii przypisów oraz wskazując błędy w formułowaniu przypisów objaśniających i zwodniczą rolę psychologii odbioru. Podczas następnego wystąpienia Janusz Gruchała (UJ) przedstawił funkcje objaśnień w edycji naukowej oraz omówił opozycję komentarz–przypis. Istotnym zagadnieniem referatu była także kwestia roli edytora jako komentatora. Prelegent nawiązał również do przyszłych możliwości edytorów, których efektem pracy miałyby zostać edycja elektroniczna utworu literackiego dostosowana do kompetencji użytkownika. Pierwszą sesję zamknęło wystąpienie Ewy Głębińskiej (IBL PAN), która, podobnie jak jej przedmówca, zwróciła uwagę na przyszłe pokolenia badaczy, którzy będą kontynuować prace swoich poprzedników. Prelegentka odniosła się do formułowania minimalistycznych przypisów, wyjaśniających tylko to, co konieczne. Nadgorliwość może bowiem prowadzić do urażenia inteligencji czytelnika. Referująca odwoływała się do przykładów z edycji krytycznej *Nocy i dni* oraz korespondencji osobistej Marii Dąbrowskiej ze Stanisławem Stempowskim i z Anną Kowalską. Zdaniem badaczki jednym z głównych problemów edycji korespondencji są zabiegi redakcyjne, jakim poddawała listy pisarza podczas ich przepisywania.

Drugą sesję rozpoczęło wystąpienie Krzysztofa Obremskiego (UMK), który odwoływał się do zagadnień retoryki w literaturze, wskazując na problem przerostu cytatów oraz kryptocytatów (mowa pozornie zależna), a także relacji między intertekstualnością a plagiatem. Prelegent podjął również tematykę kompetencji autora wobec mnogości i obszerności cytatów w dziele. Rozważania te zapoczątkowała refleksja nad recenzją publikacji toruńskich wierszy weselnych przełomu XVII i XVIII wieku, którą badacz opracowuje. Podstawą do przeprowadzenia śledztw edytorskich dla następnego prelegentki – Ewy Skorupy (UJ) – była nowa edycja *Kronik* Bolesława Prusa. Zwróciła ona uwagę m.in. na problem z identyfikacją postaci i miejsc oraz cytowanych wierszy podczas prac nad jej wydaniem. Agnieszka Bąbel oraz Agata Grabowska-Kuniczuk (IBL PAN) kontynuowały tematykę poprzedniczki. Opowiedziały one o dylematach, przed jakimi stanęły jako edytorzy (m.in. odpowiednie zanotowanie przypisu, który nie byłby wypełniony treścią), oraz o specyfice opisów w dziełach Prusa. Beata Dorosz (IBL PAN) przedstawiła problem ujęcia dźwięku w zapisie z zastosowaniem przypisów. Odwołała się do przykładów w formie nagrań, które miałyby zostać przeniesione na druk (m.in. nagrania dla celów archiwalnych z Haliną Wierzyńską w Nowym Jorku

z lat siedemdziesiątych XX wieku). Brak wypracowanej metody postępowania z tego rodzaju materiałami, trudność w sformułowaniu przypisów oddających emocje, pauzy, zająknięcia rozmówcy oraz edytorską interpretację elementów nagrania, to główne dylematy omówione przez prelegentkę. Następnym wystąpieniem dotyczyło przypadków komentarzy literackich w powojennym dziesięcioleciu, a jego autorem był Mariusz Zawodniak (UKW). Prelegent przytoczył przykład skrócenia autorskich objaśnień przez nie do końca zidentyfikowanego sprawcę (autora lub wydawcę) oraz poruszył kwestię ingerencji cenzury. Drugą sesję zakończyła dyskusja będąca podsumowaniem wszystkich wygłoszonych referatów w tej części.

Obrady następnego sesji otworzył Arkadiusz Luboń (UR) z wystąpieniem dotyczącym perspektywy tłumacza wobec przypisów. Motywem przewodnim była tu nie tylko działalność oraz techniki translatorskie Stanisława Barańczaka, ale także jego kodeks tłumacza, który został opublikowany w tomie *Ocalone w tłumaczeniu*. Następnym referat wygłosiła Klaudia Socha (UJ). Przedstawiła ona historię przypisów od czasów rękopisów i marginaliów oraz ewolucję ich kształtu typograficznego. Prelegentka nie skupiła się jedynie na tradycyjnych źródłach pisanych, lecz nawiązała również do najnowszych rozwiązań dotyczących książki elektronicznej, w tym zasad składu. Więcej o przypisach w świecie cyfrowym opowiedział Konrad Niciński (IBL PAN). Referujący przedstawił następną część, znajdującego się wciąż w fazie rozwoju, projektu IBL-u *Nowej Panoramy Literatury Polskiej*, w której zastosowano znaczniki TEI. Badacz nie tylko zaprezentował model pracy nad edycją cyfrową korespondencji Jana Lechonia, Mieczysława Grydzewskiego i Kazimierza Wierzyńskiego, ale również przedstawił problemy, przed jakimi stoi zespół zaangażowany w projekt. Następnym referat wygłosiła Joanna Kułakowska-Lis (PWSZ Krosno), która przybliżyła świat przypisów z perspektywy redaktora. Autorka opisywała prace nad różnymi publikacjami (m.in. ujawniła kulisy opracowywania *Historii zgromadzenia sióstr albertynek*).

Sesję czwartą rozpoczęło wystąpienie Macieja Szargota (UŚ), który przedstawił problematykę adnotacji w twórczości Zygmunta Krasińskiego. Prelegent zwrócił uwagę na tendencje ideologiczne w przypisach oraz ich integralną rolę w procesie poznawania dzieła literackiego. Badacz omówił też filozofię Krasińskiego odnośnie do przypisów autorskich. Jako ostatni głos zabrał Bogdan Szczurek (Wydawnictwo Ruthenus). Przybliżył on słuchaczom możliwości e-przypisów, omówił zalety i wady formatów e-publikacji oraz nawiązał do zagadnienia hipertekstu z ich perspektywy. Dyskusja odno-

śnie do wystąpień sesji trzeciej i czwartej zakończyła oficjalną część pierwszego dnia konferencji.

Piątkowe obrady otworzyła Teresa Winek (IBL PAN), która opowiedziała o problemie przypisów w *Panu Tadeuszu* Adama Mickiewicza. Prelegentka nawiązała do badań Zofii Stefanowskiej oraz podjęła tematykę czytelności przypisów dla miłośników książek i roli wydawcy jako „mediatora”, który miałby przekonać odbiorcę do zapoznania się z nimi. Badaczka nie tylko odwoływała się do autorskich zapisków Mickiewicza, ale również do edytorskiej działalności Stanisława Pigonia w późniejszych wydaniach epepei. Następny referat wygłosiła Elżbieta Zarych (UJ). Nawiązała ona do zagadnienia perspektywy odbioru przypisów przez dzieci. Opisała przy tym dylematy redaktorów, którzy formułują przypisy, oraz dzieci, które ich nie lubią. Badaczka zaproponowała również konkretne rozwiązania, które miałyby oswoić najmłodszych z przypisami, odnosząc się do ich niekonwencjonalnych form (np. graficzna integralność z tekstem głównym). Jedną z istotnych kwestii, która została poruszona podczas wystąpienia, były kompetencje dziecka i rodziców. Temat „przepisu na przypis” kontynuowała Magdalena Bizior-Dombrowska (UMK). Edytorka odwoływała się przede wszystkim do twórczości dramatycznej Zygmunta Krasińskiego. Podjęła temat granicy objętości w przypisach, ich funkcji, różnorodnej budowy przypisów w odmiennych wydaniach dzieł Krasińskiego oraz współpracy interdyscyplinarnej podczas procesu opracowywania dramatów Krasińskiego. Magdalena Kowalska (UW) opisała natomiast w swoim wystąpieniu funkcje i formy przypisów autorskich w sonetach religijnych. Prelegentka odwoływała się do twórczości Jeana de La Ceppède’a oraz Lazare’a de Selve’a.

Drugą sesję rozpoczęło wystąpienie Estery Sendeckiej (UJ). Referentka przybliżyła słuchaczom koncepcję przypisu kongenialnego. Nawiązywała ona do ewolucji formy przypisu, skupiając się na kwestii typograficznej, twórczości Nabokova, u którego przypisy pełnią funkcję narracji, oraz propozycji Michaela Mitchella i Susan Wightmann przedstawionych w książce *Typografia książki. Podręcznik projektowania*. Następny referat o tytule *Słowniki w przypisach – ich rodzaje i zastosowanie* wygłosiła Aleksandra Felińska (US). Jako ostatni wystąpił Bartłomiej Kuczkowski (UMK), który omówił problematykę objaśnień w pismach dyskursywnych Krasińskiego. Odwoływał się on do koncepcji Tadeusza Piniego oraz Konrada Górskiego. Przedstawił także liczne przykłady dotyczące problematyki rzeczowości i wiarygodności objaśnień (np. pomyłki w datach) oraz poruszył temat technicznego uporządkowania przypisów (kwestia aparatu

krytycznego). Dyskusja podsumowująca sesję piątkową była równie pasjonująca, co dnia poprzedniego. Konferencję zakończył kierownik konferencji – Magdalena Bizior-Dombrowska.

Mimo że tematyka konferencji mogła wydawać się zagadnieniem mało popularnym, a nawet pomijanym w refleksji naukowej, to liczba wygłoszonych referatów dowodzi, że na pozór drugorzędne adnotacje mogą stać się przyczynkiem do wielu istotnych dyskusji. Różnorodne specjalizacje naukowe referujących są jednym z dowodów na to, że przypisy nurtują wielu badaczy i stanowią interesujący przedmiot analizy.

***

„Filozofia przypisów”, ogólnopolska konferencja naukowa, 18–19 maja 2017 roku, Toruń, organizatorzy: Zakład Tekstologii i Edytorstwa Dziel Literackich Instytutu Literatury Polskiej UMK, Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu

Magdalena Rajewska,

Alicja Tutnowska

Horror przypisów – studencki poradnik przetrwania

Dzięki ogólnopolskiej konferencji naukowej „Filozofia przypisów” mieliśmy szansę dowiedzieć się, jakie trudności sprarządzają badaczom objaśnienia. A jakie problemy dostrzegają studenci? Na jakim poziomie jest ich wiedza w zakresie przypisów? Czy są świadomi swoich błędów? Jako narzędzie badań posłużyła anonimowa ankieta, mająca na celu sprawdzenie podstawowych umiejętności studenckich w tym zakresie. Grono respondentów stanowiło 50 studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, którzy studiuje na takich kierunkach, jak: filologia polska, filologia romańska, filologia rosyjska, lingwistyka stosowana, kulturoznawstwo, socjologia,

archeologia, etnologia, japonistyka, filozofia, historia, politologia, teologia, prawo, pedagogika ogólna, administracja, biotechnologia.

Ankieta składała się z 7 zadań typu zamkniętego i otwartego. Pierwsze i drugie pytanie stanowiło próbę oceny własnych umiejętności formułowania przypisów. Ujmowały one zatem aspekt czysto psychologiczny. Nie było tu dobrych lub złych odpowiedzi. Weryfikacja odczuć respondentów miała nastąpić w zadaniach następnym.

Pytanie 1: Co sprawia Ci największą trudność w formułowaniu przypisów?

Odpowiedzi:

- a) brak odpowiedzi – 13
- b) nic – 12
- c) tworzenie przypisów do pracy zbiorowej – 4
- d) różnorodność zasad zapisywania przypisów – 4
- e) tworzenie przypisów do strony internetowej – 3
- f) stosowanie łacińskich skrótów – 3
- g) kolejność informacji w przypisie – 5
- h) obcojęzyczne publikacje – 1
- i) brak znajomości zasad – 1
- j) sporządzenie przypisu do artykułu w czasopiśmie – 1
- k) znaki interpunkcyjne oddzielające źródła – 1
- l) zapis tytułu (zastosowanie odpowiedniej wielkości fontu) – 1
- m) przypisy dolne – zajmują dużo czasu – 1

Podsumowanie:

Zarówno nieudzielenie odpowiedzi, jak i odpowiedź „nic” uznano za brak trudności w tworzeniu przypisów. Oznacza to, że połowa ankietowanych powinna bez trudu poradzić sobie z zadaniami w części problemowej. Największymi utrapieniami sporządzających opisy bibliograficzne są różnorodne szkoły ich zapisywania oraz zanotowanie przypisu do pracy zbiorowej. Problematyczne okazały się także przypisy uwzględniające strony internetowe, kolejność zawieranych informacji oraz stosowanie łacińskich skrótów. To pytanie obnażyło prawdę wobec sytuacji, w których respondenci spotykają się z przypisami, oraz wskazało na tematykę, jaką warto podjąć podczas zajęć dotyczących tego zagadnienia.

Pytanie 2: Czy był(a)byś w stanie sporządzić samodzielnie, czyli bez korzystania z różnych pomocy naukowych, przypis bibliograficzny?